

JANEZ STANIČ

Novo in staro v programu KPZS

Eno najpomembnejših dejanj 27. kongresa sovjetske partije*, ki se bo začel 26. februarja 1986, bo sprejem nove redakcije programa KPSZ. Načrt programa je javnosti na razpolago že od oktobra 1985 in v tem času se je v sovjetski in tuji javnosti že močno udomačil izraz »novi program« namesto »nova redakcija programa«, kot se uradno sicer imenuje. Analiza objavljenega dokumenta dopušča obe oznaki; v načrtu je toliko sprememb, predvsem izpuščanja konkretnih nalog, števil, podatkov in tudi nekaj novih vsebinskih poudarkov, da bi – če bi bilo politično zaželeno – prav lahko govorili tudi o novem programu; na drugi strani pa predloženi načrt vsebuje tudi toliko že ustaljenih ocen in pogledov, da je moč prepričljivo zagovarjati tudi odločitev, da gre zgolj za »novo redakcijo«.

Na prvi pogled vse to morda niti ni posebej pomembno, čeprav ne kaže preveč podcenjevati psihološko-političnega učinka teh stvari na partijske strukture, oziroma na tako imenovano nomenklaturu, ki je pač najpomembnejša opora in vzvod oblasti. To nomenklaturu so velike kadrovske čistke, ki so sledile prihodu Mihaila Gorbačova na čelo partije, vzmirile, deloma tudi zmedle in ji prinesle občutek negotovosti. V takšnem ozračju je politično pomembno in modro ustvariti vzdušje, da so se sicer zares močno povečale zahteve po disciplini, odgovornosti, delavnosti in drugih podobnih kakovostih vodilnih kadrov, da pa se vse to vendarle dogaja v okvirih neke kontinuitete; da gre, skratka, za poostritev kriterijev, ne pa za uvajanje novih ali celo za nekakšno interno revolucijo.

V sovjetski partijski stvarnosti to še zdaleč ni nepomembno, kajti »nomenklatura« še ni pozabila skrajno neprijetnih pretresov, ki jih je v začetku šestdesetih let povzročil N. S. Hruščov s svojimi voluntarističnimi »napadi« na partijo – z uvedbo obvezne rotacije, z razdelitvijo partije na dva dela (industrijski in kmetijski), z uvedbo sovnarhozov, ki so povzročili toliko nejasnosti v zvezi s kompetencami partijske in državne oblasti in z drugimi novotarijami, naperjenimi proti ustaljeni praksi in »kontinuiteti«.

Sicer pa je vprašanje kontinuitete sploh eno najpomembnejših v sovjetskem političnem življenju. S trditvijo, da obstaja nepretrgana rdeča nit kontinuitete ves čas, odkar partija obstaja in še posebej, odkar je prišla

*Članek je bil napisan pred 27. kongresom; o samem kongresu in morebitnih spremembah programa bomo pisali v eni naslednjih števil.

na oblast, je namreč povezan njen prestiž, opravičeno njeno nenehno sklicevanje na Lenina in na legitimnost, ki ji jo to zagotavlja ter ustvarjanje prepričanja, da je imela partija vedno prav in da je v bistvu nezmotljiva, medtem ko so bile vse občasne slabosti ali stranpoti posledice objektivnih zunanjih dogajanj ali subjektivnih slabosti posameznih voditeljev. Toda višji pojem partije (ne njegovo istovetenje s tem ali onim voditeljem – izjema je le Lenin) pomeni kontinuiteto dobre in pravilne politike v vseh časih in okoliščinah.

S tem duhom in tako pojmovano kontinuiteto je prežeta tudi nova redakcija programa, pri čemer je vredno takoj reči, da je to politično modra poteza, ki pomirja »nomenklaturo« in zagotavlja njeno lojalno podporo tako spremenjenemu programu.

Toliko torej o tej plati. Nova redakcija je seveda še veliko bolj vredna pozornosti zaradi nekaterih novosti in sprememb v primerjavi s sedanjo redakcijo, ki je bila sprejeta leta 1961 na 22. kongresu KPSZ. Novosti in spremembe niso enakomerno porazdeljene po vseh štirih delih programa, vendar je bržda najbolj smotno pretresti besedilo po tistem vrstnem redu tēm, kot jih samo razporeja. Kot rečeno, program sestavljajo štirje deli:

1. Prehod od kapitalizma k socializmu in komunizmu – glavna vsebina sodobnosti.

2. Naloge KPSZ v zvezi z izpopolnjevanjem socializma in postopnim prehodom v komunizem.

3. Naloge KPSZ na mednarodnem področju, v boju za mir in socialni napredek.

4. Partija – vodilna sila sovjetske družbe.

Prvi del naj bi bil, sodeč po naslovu, teoretična analiza sodobnosti, dejansko pa je kratek opis prehojene poti KPSZ, ki se izteka v ugotovitev: »Socializem je v naši deželi zmagal v celoti in dokončno.« Če to misel povežemo z definicijo, ki je dana v kratkem uvodu k programu in se glasi: »Dežela je stopila v obdobje razvitega socializma«, potem so to pravzaprav edine teoretske oznake sodobne razvojne etape.

V tem je seveda precejšnja novost v primerjavi z besedilom, kakršno je bilo sprejeto na 22. kongresu. Tam je namreč govor o izgradnji komunizma, ki da se je že začela in ki naj bi bil (komunizem namreč) v glavnih potezah zgrajen že leta 1980. Značilnost tega komunizma naj bi bilo predvsem obilje materialnih dobrin in v skladu s tem uresničitev komunističnega načela: »Vsakomur po potrebah«. V stari redakciji programa je v zvezi s tem cela vrsta konkretnih števil in napovedi o proizvodnji surovin, strojev, hrane in drugih dobrin, ki naj bi bila dosežena do osemdesetih let. Po teh napovedih naj bi se ZSSR takrat ne le kar kopala v gmotnem obilju, ampak tudi močno prehitela ZDA. Te napovedi, ki jih je resničnost neusmiljeno demantirala, so bile najbolj kričeča pomanjkljivost programa, ki je tudi v domači politično-propagandni dejavnosti povzročala veliko težav. Prav to je tudi glavni razlog, da se je sovjetsko vodstvo že pred dobrimi petimi leti, se pravi še za časa Brežnjeva, v kadrovske in

političnem ozračju, ki sicer ni bilo naklonjeno prav nikakršnim spremembam, odločilo za novo redakcijo programa.

Medtem se je položaj spremenil, ker je prišlo do temeljite kadrovske obnove vodilnih struktur partije in do zmage prepričanja, da je treba v Sovjetski zvezi spremeniti, in to kar precej temeljito, veliko stvari. Prav zato v zvezi z novo redakcijo programa ne gre več samo za »kozmetične« popravke, ki naj bi odstranili pretirane in neuresničene konkretne napovedi, ampak zbuja v njej pozornost predvsem tisto, kar utegne govoriti o pogledih in namerah novega vodstva.

Poleg že omenjenega izpuščanja pretiravanj v zvezi s komunizmom in materialnim razvojem ZSSR, je v prvem delu revidiranega programa vsekakor treba zabeležiti sicer zelo umirjen, a vendarle kritičen pogled nazaj. Odstavek, ki govori o tem, se glasi: »Partija je na osnovi boljševiške načelnosti, samokritičnosti in opirajoč se na podporo množic opravila veliko delo pri odstranjevanju posledic kulta osebnosti in odstopanj od leninističnih norm partijskega in državnega vodenja ter pri popravljanju subjektivističnih in voluntarističnih napak.«

Jasno je, da gre pri tem za kritiko Stalina in Hruščova, za kritiko, ki je sicer skrajno umirjena, ki pa je vendarle prisotna, kar je politično seveda pomembno. Še bolj pa je pomembno, da je v novem besedilu izrečena tudi povsem nedvoumna kritika na račun obdobja, ko je partijo vodil L. I. Brežnjev. Ta kritika je sicer izrečena drugje in v drugem kontekstu – v drugem delu in v zvezi z gospodarskim razvojem – vendar je njeno sporočilo prav tako ali pa še bolj udarno. Rečeno je namreč, da so se v sedemdesetih in v začetku osemdesetih let ob sicer nedvomnih uspehih pokazale tudi določene težave in neugodne težnje in sicer zato, ker niso pravočasno in pravilno ocenili nujnosti sprememb v gospodarstvu in na drugih področjih. Takšna formulacija pomeni, da zdaj tudi program partije obvezuje vse njene člane, da si prizadevajo za »ustrezne« spremembe; nasprotovanje temu je formalno celo nasprotovanje programu KPSZ. Tu je jasno prišel do izraza interes Gorbačova in njegovega kroga ljudi, da si tudi na ta način zagotovijo vso možno podporo za svojo politiko, ki med drugim predvideva obilno mero »ustreznih sprememb«, kar zlasti v partijskem aparatu zagotovo povzroča tudi skrbi. Dejstvo, da je kritika zadnjega obdobja prenešana v drugi del programa in ločena od kritike stalinizma in hruščovizma, je verjetno predvsem taktične narave, kajti z obdobjem Brežnjeva je še vedno osebno in politično povezan dobršen del aparata.

Drugo poglavje prvega dela ima naslov »Boj med silami napredka in reakcije v sodobnem svetu«. V njem je dana ostra kritika imperializma in ponovljena ocena, da je kapitalizem v krizi – vendar ni več optimistične napovedi, da je takorekoč že v zadnjih zdihljajih.

Pomembnejše od tega je obravnavanje socialističnega dela sveta. Rečeno je, da so socialistične države zbrale bogate izkušnje pri izgradnji socializma, ki kažejo na »mnogolikost sveta socializma«. Toda izkušnje

opozarjajo tudi na »velikanski pomen splošnih zakonitosti v razvoju socializma, kakršne so: oblast delovnih ljudi in vodilna vloga delavskega razreda; vodilna vloga komunistične partije, oborožene z ideologijo znanstvenega socializma; uveljavitev družbene lastnine nad osnovnimi sredstvi za proizvodnjo in na tej osnovi planski razvoj gospodarstva v interesih vsega ljudstva; uresničitev načela ‚Od vsakega po sposobnostih, vsakemu po delu‘; razvoj socialistične demokracije; enakopravnost in prijateljstvo vseh narodov in narodnosti; obramba revolucionarnih pridobitev pred delovanjem razrednih sovražnikov.«

Spoštovanje splošnih zakonitosti v konkretnih okoliščinah vsake od socialističnih držav – to je jamstvo pravilne politike vseh vladajočih partij. Besedilo ugotavlja, da »sámo bistvo socializma« narekuje objektivno potrebo po tesnejšem sodelovanju med socialističnimi državami, ki gradijo čisto nove odnose med sabo. »Socializem je priklical v življenje nov, prej neznan tip mednarodnih odnosov, ki nastajajo med socialističnimi državami. Njihov trdni temelj je: marksistično-leninistična ideologija; razredna solidarnost; prijateljstvo, sodelovanje ter medsebojna pomoč pri reševanju nalog graditve in pri obrambi nove družbe; enakopravnost, spoštovanje neodvisnosti in suverenosti vsake države.«

To naštevaje kaže, da tudi pogled novega vodstva na odnose med socialističnimi državami ostaja v bistvu nespremenjen. Tako kot prej je glavni poudarek na »splošnih zakonitostih«, tako kot prej ostajajo odprta vrata za arbitražo o tem, kaj je pravilno in kaj ne, pa celo za »medsebojno pomoč . . . pri obrambi nove družbe«, kar vse je primerna verbalna podlaga tudi za – v skrajnem primeru – oborožene intervencije. Domači in tuji politični javnosti je seveda dobro znano, da vrstni red naštevanja načel pomeni tudi njihovo vrednotenje in v bistvu njihovo hierarhično lestvico; na tej so enakopravnost, spoštovanje neodvisnosti in suverenosti vsake države na zadnjem mestu.

Kot rečeno, vse to v bistvu ni nič novega. Pač pa je novost, da novo besedilo ne ocenjuje tekoče politike posameznih partij in socialističnih držav. Zaradi tega je izpadla tudi pripomba o »jugoslovanskem revizionizmu« in potrebi boja proti njem, ki je v starem besedilu.

V drugem delu programa je daleč najpomembnejše drugo poglavje, ki govori o ekonomski strategiji partije. Tu je v največji meri prišel do izraza interes novega vodstva, ki želi dobiti na 27. kongresu tudi dolgoročno programsko osnovo in podporo za politiko sprememb. Besedilo ugotavlja, da so možnosti ekstenzivnega gospodarskega razvoja v glavnem izčrpane, da je zato treba preusmeriti celotno gospodarstvo k intenzivnemu razvoju, za kar je prvi pogoj učinkovito in vsestransko uvajanje znanstveno-tehničnega napredka na vsa področja proizvodnje.

Te zahteve niso nove, saj so bile že osnova sicer nikoli uresničene gospodarske reforme, ki so jo načrtovali še za časa Hruščova v začetku šestdesetih let. Novo je, da za to splošno zahtevo stoji tudi vrsta pobud in receptov, ki zadevajo funkcioniranje gospodarskega sistema. Tako se na

primer program zavzema za večjo samostojnost vseh gospodarskih subjektov, za racionalizacijo in skrčenje neposrednega direktivnega planiranja iz centra, za krepitev najrazličnejših ekonomskih vzvodov za vplivanje na gospodarstvo ter za večje upoštevanje nekaterih objektivnih ekonomskih zakonitosti. Tudi to niso čiste novosti, vendar ima njihovo naštevanje v programu poseben pomen glede na to, da nekatere od teh ukrepov novo vodstvo v praktični politiki že izvaja. V tem je novo besedilo programa kar najbolj neposredno vezano na tekočo politiko in interese Gorbačova in njegovega kroga.

Ker ni prav nobenega dvoma, da bo 27. kongres sprejel takó revidirano besedilo, lahko že zdaj ocenjujemo, da ima novo vodstvo odslej močno podporo za svojo politiko tudi v partijskem programu, kar bo nedvomno močno vplivalo na razmerje moči med zagovorniki in nasprotniki večjih sprememb v gospodarskem sistemu. Treba je namreč reči, da so nekatere načelne smeri teh sprememb sicer jasne in v besedah splošno sprejete, da pa ostaja še zelo veliko nejasnosti okrog tega, kakršne bodo konkretne spremembe in kako globoko bodo posegle v sedanji sistem. Boj zanje je trenutno predvsem boj za novo kadrovsko strukturo na vseh ravneh odločanja in v tem boju je Gorbačov doslej nedvomno izjemno uspešen. S pravo kadrovsko revolucijo, ki je v teku in z novim besedilom partijskega programa, ki zdaj takorekoč uzakonja prizadevanje za novo gospodarsko politiko, nastajajo ugodni družbeno-politični pogoji za nekaj, čemur že, lahko rečemo reforma, čeprav v ZSSR te besede doslej še ne uporabljajo. Vse jasnejša postaja tudi smer reforme, njene konkretne oblike, tempo uresničevanja in globina posegov na posamezna področja – vse to je sicer še stvar prihodnosti, toda nova redakcija programa je nedvomno korak proti njej.

Drugih večjih novosti v tem drugem delu ni, čeprav ni odveč opozoriti, da v poglavju, ki govori o razvoju političnega sistema, nastopa pojem »socialistično samoupravljanje ljudstva«. Ta pojem je zadnje čase, pravzaprav že vse od sprejema nove ustave leta 1976, znan v sovjetskem političnem besednjaku, ne da bi bil natančno definiran in ne da bi bil kakorkoli močneje prisoten v praksi. »Socialistično samoupravljanje« je v skladu z redkimi teoretsko političnimi teksti, ki o njem sploh govorijo, stvar daljne prihodnosti razvitega komunizma, v sedanjih razmerah pa so njegovi elementi v obstoječem sistemu sovjetov. Sovjeti, zlasti oni na najnižjih ravneh, dobivajo zadnja leta nekoliko več pomena, kot mesto in način, kjer občan vsaj teoretično lahko pride do besede in v tem v zvezi tudi pojem samoupravljanja ni več čista abstrakcija, čeprav ga seveda nikakor in niti zdaleč ni mogoče primerjati s tistim, kar pomeni v jugoslovanskem političnem besednjaku, oziroma s tistim, kar pomeni, ali je v določenih obdobjih pomenil, v poljskem, češkoslovaškem in madžarskem političnem jeziku.

V drugem delu je še neko podpoglavje, ki je vredno pozornosti in sicer: »Nadaljni razcvet in zблиžanje socialističnih narodov in narodnosti«.

V drugi polovici sedemdesetih let je v Sovjetski zvezi prišlo do ostrih notranjih polemik (vodenih seveda v posrednem, ezopovskem jeziku) v zvezi s pojmovanjem sovjetskega naroda, oziroma ljudstva. Ruščina pozna za narod in ljudstvo eno samo besedo – naród. Ustava iz leta 1976 daje velik pomen pojmu »savjetskij naród«, ki so ga nekateri takoj začeli razlagati predvsem v nacionalnem smislu, češ da v Sovjetski zvezi pospešeno nastaja nov, socialistični narod, v katerega se stapljajo vsi sedanji narodi. Tako pojmovanje je naletelo na ostre reakcije, predvsem v zveznih republikah in na trditvah, da je treba termin »savjetskij naród« razumeti predvsem v pomenu »ljudstvo«, kajti v Sovjetski zvezi res nastaja novo, enotno, socialistično ljudstvo, ki pa še vedno ohranja narodnostne razlike.

Program te dileme ne obuja, ampak ostaja pri starih stališčih do nacionalnega vprašanja. Njegova osnova je trditev, da je »nacionalno vprašanje, ki je ostalo od preteklosti, v Sovjetski zvezi uspešno rešeno«. Stanje in zaželeno politiko pa opisuje takole: »Za nacionalne odnose v Sovjetski družbi je značilen tako nadaljni razcvet narodov in narodnosti, kot tudi njihovo stalno zблиževanje, ki poteka na osnovi prostovoljnosti, enakosti in bratskega sodelovanja. Pri tem je nedopustno takó umetno spodbujanje, kot tudi zaviranje dozorelih objektivnih tendenc razvoja. Takšen razvoj prinaša v daljni zgodovinski perspektivni popolno zlitje narodov.«

V sedemdesetih letih so močno narasli pritiski na nerusko prebivalstvo, da bi v čimvečji meri prevzelo ruski jezik celo kot svoj domači občevalni jezik, nacionalne jezike pa so začeli močneje izrivati iz šol, zlasti v Ruski federaciji in obeh slovanskih zveznih republikah – Ukrajini in Belorusiji. V tej luči je zanimiv odstavek v programu, ki govori o jezikih: »Tudi vnaprej bosta zagotovljena svoboden razvoj in enakopravnost vseh državljanov ZSSR pri uporabi svojih jezikov. Toda ob svojem jeziku znanje še ruskega jezika, ki so ga sovjetski ljudje prostovoljno sprejeli kot sredstvo za občevanje med narodi, razširja dostop k dosežkom znanosti, tehnike ter domače in svetovne kulture«.

Če primerjamo ustavo iz leta 1976 in program partije, zlasti pa če imamo pred očmi tendence, ki jih je na področju narodnostne politike sprožila ustava, lahko ugotovimo, da program ostaja pri prejšnji narodnostni politiki in pravzaprav ne daje nobene neposredne podpore tistim, ki so želeli in še želijo »sovjetsko ljudstvo« čimprej spremeniti v »sovjetski narod«. To vsekakor vsaj delno otežuje ponekod sicer močne pritiske za rusifikacijo.

Tretji in četrti del prinašata v primerjavi s sedanjim besedilom programa najmanj novosti in sprememb. Kar zadeva politiko do socialističnih držav in komunističnega gibanja, so bile glavne stvari povedane že v prvem delu, tretji del pa le še podrobneje našteva oblike in načine sodelovanja.

Določena novost – vendar samo v primerjavi s prejšnjim besedilom, ne pa tudi v primerjavi z že leta trajajočo politiko – je omenjanje neuvrščeno-

sti kot pomembnega dejavnika v mednarodnih odnosih, pri čemer pa seveda sovjetski pogled temelji na prepričanju, da je neuvrščenost pravzaprav le rezerva sovjetske politike in da je v tem tudi njena prava vrednost.

Tudi glede odnosov s kapitalističnimi deželami ni večjih novosti. Slejkoprej ostaja miroljubna koeksistenca med državami z različnimi družbenimi ureditvami glavno načelo, na katerem želi Sovjetska zveza (oziroma partija – toda v praksi gre tako za partijo-državo) razvijati odnose s kapitalističnimi državami, vključno in na čelu z ZDA.

Zadnji del, ki je najkrajši, lahko povzamemo v enem samem stavku: partija je vodilna družbena sila in ima v rokah tudi vso oblast.

To je bilo nekaj poudarkov, ki najbolj padajo v oči ob prebiranju načrta novega besedila programa sovjetske partije. Na splošno je treba reči, da je predlagano besedilo veliko bolj odmerjeno, resno in trezno v primerjavi s tistim, ki je bilo sprejeto leta 1961 in ki nosi izrazito močan pečat Hruščovove osebne impulzivnosti in voluntarizma. V temeljnih pristopih, ocenah in videnju sveta ter svoje vloge v njem ni bistvenih novosti, pač pa je precej stilističnih sprememb in predvsem beg od tekočih, dnevno-političnih ocen, kajti prav to je najbolj škodovalo resnosti in verodostojnosti starega besedila. Največje spremembe so tiste, ki zadevajo notranje razmere, predvsem gospodarsko politiko; tu je novo besedilo popolnoma vpreženo v voz politike Gorbačova in njegovega kroga, daje legitimnost njegovim prizadevanjem za spremembe in obvezuje partijo, da ga v tem aktivno podpira. Vsekakor za konec lahko ponovimo, da bo sprejem novega besedila programa na 27. kongresu KPSZ pomenil pomembno zmago novega vodstva in njegovih pogledov na nadaljni notranji razvoj dežele.